

Лариса Мірошниченко

МИХАЙЛО ОБАЧНИЙ (КОСАЧ): ПРАВДА ДОКУМЕНТІВ І ДОМИСЛИ*

У результаті комплексного вивчення маловідомих рукописних і друкованих джерел спростовуються безпідставні помилкові дані щодо біографії та творчості українського письменника, вченого, перекладача Михайла Обачного (псевдонім Михайла Косача).

Ключові слова: лист, біографія, псевдонім, переклад.

Larysa Miroshnychenko. Mykhailo Obachny (Kosach): truth and fantasy in the documents

Complex research of hardly known handwritten and printed sources denies groundless data on biography and creative work of the Ukrainian writer, scientist and translator Mykhailo Obachny (pen name of Mykhailo Kosach).

Key words: letter, biography, pen name, translation.

Наука про Лесю Українку та її оточення має, безперечно, вагомі набутки. Проте поряд з документальною ґрунтовністю в наукових дослідженнях поступово накопичуються помилки, неточності, поверхові судження, легковажні домисли, сліди неуважності, які, на жаль, перекочують роками з однієї праці в другу, видозмінюються, а часом стають ще й загрозливим популярним спотворенням. З приводу цього нагадаємо, з якою наполегливістю сестри Лесі Українки прагнули донести до читача істину, яку вони достеменно знали, або й самі в пошуках правди про письменницю здійснювали колосальну роботу у сфері першоджерел. Загальновідома істина – немає науки без точності.

* Уточнений текст статті, опублікованої у збірнику «Леся Українка: доба і творчість. – Т. I» (Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2009. – С. 155–169).

Готуючи до видання книжку «Михайло Обачний (Косач): Твори. Переклади. Листи», довелося не раз переконуватися, якою тонкою буває часом межа між правдою й вигадкою.

Твори та наукові праці Михайла Косача існують у журнальних першодруках, а листування (здебільшого не публіковане) – в рукописах. Літературознавці, як правило, згадували М. Косача (Обачного) принагідно, коли йшлося про його сестру Лесю Українку. З'явилося кілька розвідок¹ про Михайла Косача, але його творча спадщина та епістолярій поки що залишаються невідомими для загалу.

Звернімося до проблем, які, на перший погляд, в кожній окремо взятій публікації були уже вирішені.

Дата народження.

Як виявилось, в даті народження Михайла Косача дослідники наводять різні числа: **12 (24 н. ст.)** липня 1869 р. – (*Хорунжий Ю., Ісаков С. Серце, яке жадало дії // Вітчизна. – 1984. – № 8. – С. 177; Денисюк І., Скрипка Т. Дворянське гніздо Косачів. – Львів, 1999. – С. 49; Лариса Петрівна Косач-Квітка (Лесья Українка): Біографічні матеріали. Спогади. Іконографія. – Нью-Йорк; К., 2004. – С. 357); 13 (25 н. ст.) липня 1869 р. – (*Ставицький О.Ф., Хорунжий Ю.М. Косач Михайло Петрович //**

¹ Див.: *Ісаков С.Г. М.П. Косач в Естонії // Учёные записки Тартуского государственного университета. – 1958. – Вып. 65. – С. 43–68; Кріль О. Брат Лесі Українки: До 100-річчя від дня народження М.П. Косача // Наше слово. – 1969. – 2 листоп.; Хорунжий Ю., Ісаков С. Серце, яке жадало дії: Розвідка про Михайла Косача // Вітчизна. – 1984. – № 8. – С. 177–185; Хорунжий Ю. І лірик, і фізик: Про Михайла Косача // Радянська Житомирщина. – 1986. – 1 серп.; Хорунжий Ю. І лірик, і фізик: Про Михайла Косача // Урядовий кур'єр. – 1994. – 1 липн.; Мірошниченко Л. «В моєму серці його струни...» // Вітчизна. – 1996. – № 7–8. – С. 88–90; Пахолок З. Гімназист Михайло Косач // Додаток до газ. «Українська мова і література». – 1999. – Ч. 15–16. – Квіт. – С. 18–19; Денисюк І., Скрипка Т. Михайло Петрович Косач // Дворянське гніздо Косачів. – Львів, 1999. – С. 49–57.*

УЛЕ. – К., 1995. – Т. 3. – С. 11); 18 (30 н. ст.) липня 1869 р. – («Рукопис» Г. Лазаревського. Див.: Лариса Петрівна Косач-Квітка (Леся Українка). – С. 57; *Косач-Кривинюк Ольга*. Леся Українка: Хронологія життя і творчості. – Нью-Йорк, 1970. – С. 24, 36; Спогади про Лесю Українку / Упорядкування, вст. ст. та коментарі А.І. Костенка. – К., 1971. – С. 428; *Мороз М.О.* Літопис життя та творчості Лесі Українки. – К., 1992. – С. 519).

Чотири документи-першоджерела авторитетно засвідчили одну й ту ж дату народження М.П. Косача: 13 (25 н. ст.) липня 1869 року: ксерокопія метричного свідоцтва про народження і хрещення Михайла Косача за метричними книгами Новоград-Волинської соборної церкви – «1869 года Июля тринадцатого родился», а хрещений 22 липня («восприемники: Киевского университета приват-доцент Михаил Петров Драгоманов и дворянка Елена Антоновна Косач»)²; «Свидетельство о приписке к призывному участку «сына Статского Советника Михаила Петрова Косача, родившегося 13 Июля 1869 г.» (ІАЕ. – Ф. 402. – Оп. 3. – Од. зб. 845. – С. 2.); «Паспортна книжка» Михайла Косача, видана 11 травня 1896 року ректором Юр'ївського університету, де у графі про народження значиться: «13 Июля 1869 года» (ІАЕ. – Ф. 402. – Оп. 3. – Од. зб. 845. – С. 3 зв.); ще одна «Паспортная книжка. Безсрочная» (копія, зроблена власноручно її власником Михайлом Петровичем Косачем), видана приват-доценту, магістранту М.П. Косачу Імператорським Харківським університетом 7 березня 1902 р., де зазначено ту саму дату народження: «13 июля 1869 года»³.

² Центральний державний історичний архів Естонської республіки. – Фонд 402, опис 3, одиниця збереження 844, с. 7, 7 зв. Далі, посилаючись на цей архів, зазначатиму в тексті: ІАЕ, ф., оп., од. зб., с. Висловлюю вдячність директору Новоград-Волинського музею Лесі Українки Вірі Римській за люб'язно надані ксерокопії документів Михайла Петровича Косача, надіслані до музею з Історичного архіву Естонії.

³ Фонди Київського літературно-меморіального музею Лесі Українки. – КН-2747, А-487. Далі, посилаючись на фонди цього музею, зазначатиму: МЛУ в Києві, К[нига] [Н]адходжень, А[рхів].

Неточність у даті народження М.П. Косача, що закралася також у «Хронологію» Ольги Косач-Кривинюк, можна пояснити лише відсутністю в авторки на час написання роботи достовірних біографічних документів брата. У своїй короткій передмові «Від авторки» вона висловлювала сподівання на подальші доповнення та правки в її книзі з появою не відомих їй матеріалів⁴.

Київ. Косачі на Тарасівській.

Студент Київського університету Михайло Косач спочатку поселився (у вересні 1888 р.) в будинку № 14 на Тарасівській вулиці. Проживав за цією адресою протягом першого навчального року (до осені 1889 року). Нині меморіальна дошка на цьому старому будинку (№ 14 на Тарасівській) свідчить про те, що тут в березні 1889 р. перебувала Леся Українка. Насправді ж – у березні 1889 року поетеса проживала в будинку № 7 на Тарасівській у Рашевської Лизавети Олександрівни⁵. Ольга Косач-Кривинюк пише: «Плеяда» ж із суголосною «Голотою», інакше «Тарасівською вулицею» (бо більшість хлопців-студентів та дівчат мешкали на Тарасівській вулиці у домі матушки Сікорської⁶ або десь поблизу) тоді, 1889-го, збиралися найчастіше у Міші [Тарасівська, 14. – Л.М.], або в Лесі, що жила в Рашевської [Та-

⁴ *Ольга Косач-Кривинюк. Леся Українка: Хронологія життя і творчості.* – Нью-Йорк, 1970. – С. 9. Далі зазначатиму в тексті: Хронологія, сторінка.

⁵ Рашевські Іван Федорович і Єлизавета Олександрівна – знайомі Косачів, походженням із Чернігівщини. Саме у Рашевських в Києві, як згадувала Олена Пчілка, вона вперше познайомилася з Петром Косачем.

⁶ Леся Українка та Михайло Косач називали, зокрема, «Голотою» молодих Сікорських, численних родичів їхньої приятельки зі зягельського дитинства Наталі Вишинської, онуки «матушки» Василини Федосіївни Сікорської (Див.: лист Лесі Українки до брата Михайла від 12 грудня 1893 р. з Києва. – Українка Леся. Збір. творів: У 12 т. – К., 1978. – Т. 10. – С. 186. Далі, посилаючись на це видання, зазначатиму в тексті том і сторінку).

расівська, 7. – Л.М.], а то ще в Самійленка, що жив у матушки [Тарасівська, 18. – Л.М.]» (Хронологія, 102).

А от через рік, у березні 1890-го, поетеса мешкала вже у Сікорських (в буд. № 18 на Тарасівській), куди раніше з будинку № 14 переселився її брат Михайло. Фото будинку «матушки Сікорської» збереглося і в 2003 році опубліковане Аллою Дибюю⁷.

Документи (головно – фото), опубліковані в статті А. Дибі, засвідчили, що буд. 18 на Тарасівській не зберігся; не стало підстав і для припущення дослідників, нібито «[...] нумерація будинків протягом майже півстоліття, ймовірнош за все, помінялась», а тому «можна стверджувати, що саме по вулиці Тарасівській, 14 (колишній – 18) знімали помешкання брат і сестра Косачі»⁸.

Отже, у будинку № 14 на Тарасівській, що має сьогодні меморіальну дошку, Леся Українка не проживала; в ньому мешкав з вересня 1888-го по вересень 1889 року її брат Михайло, про що двічі занотовує й Ольга Косач-Кривинюк (Хронологія, 72, 78).

Переведення до Дертського університету.

За свідченням численних документів, тенденційне твердження про те, що Михайло Косач виїхав 1891 року до Естонії через політичну неблагонадійність⁹, не має підстав.

Ішов третій рік навчання Михайла Косача в університеті, а Леся Українка, безперечно, з повним розумінням брата, писа-

⁷ Дибя Алла. Народжена в Тетянин день Наталя // Минуте і сучасне Волині та Полісся: Матеріали XII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. Ковель. 23–24 жовтня 2003. – Луцьк, 2003. – Ч. I. – С. 159.

⁸ Хорунжий Юрій, Ісаков Сергій. Серце, яке жадало дії: Розвідка про Михайла Косача // Вітчизна. – 1984. – № 8. – С. 178.

⁹ Див. докладніше: Кріль Осип. Брат Лесі Українки: До 100-річчя від дня народження М.П. Косача // Наше слово. – 1969. – 2 лист.; Хорунжий Юрій, Ісаков Сергій. Серце, яке жадало дії // Вітчизна. – 1984. – № 8. – С. 178.

ла дядькові М.П. Драгоманову в листі від 18 грудня 1890 р. про те, що «[...] Міші тепер, здається, далеко цікавіші усякі літературні справи та етнографічні, аніж математика, до неї ж він, здається, має скоріш якусь платонічну любов, а не реальну» (10, 64).

Справді, скільки ж часу в нього залишалось на лекції? Як складалися математичні студії? Передбачливий батько з перших місяців Михайлового студентства постійно наголошував у листах, що математичний факультет вимагає безперервного, систематичного навчання, що пропуск лекцій з цієї науки неприпустимий (лист П.А. Косача до сина від 3 жовтня 1888 р.¹⁰). Саме так і сталося: син пропускав лекції, сподіваючись на передсесійний час. Через два роки такого уривчастого навчання у травні 1890 р. Михайло Косач не склав екзамен з математики, а по тому не з'явився й на інші іспити. Справедливим був батько й тоді, коли не схвалив синового клопотання до міністра освіти (спільного зі студентами інших факультетів) про дозвіл ліквідувати заборгованість. «Стадне начало», як пише П.А. Косач синові 28 травня 1890 року¹¹, недоречно у справі, де кожен зі студентів має свої причини неуспішності. З вересня 1890 р. М. Косача було залишено на повторний рік. Утративши рік навчання, він однак не покинув математичний факультет, хоча, певне, й надалі радикально не змінив свого способу життя. Вирішив перевестися на навчання в інший університет. Отже, тільки після трьох років перебування в університеті перед Михайлом Косачем гостро постало питання – ким бути? Насправді він не охолов до математики. Якщо скористатися спостереженнями психологів, можна означити, що особистість Михайла Косача в Києві лишалася ще «вектором інтенційності»; на той час його психологічний тип ще «не об'єктивувався у стиль». «Якщо особи-

¹⁰ Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – Фонд 28. – Од. зб. 1928. Далі зазначитиму: ІЛ. – Ф. – Од. зб.

¹¹ ІЛ. – Ф. 28. – Од. зб. 1934.

стість яскрава, глибока, – пише М. Моклиця, – їй не потрібно шукати додаткових засобів оригінальності, їй треба потурбуватись лише про адекватність самовиразу»¹².

Київське життя Михайла Косача, обдарованої особистості, свідомого українця-патріота, стало етапом багатогранних проявів його творчого таланту, неповторної індивідуальності. А у Дерпті він, нарешті, досягає адекватності самовиразу.

Захист дисертації.

Суттєві розбіжності в датуванні важливих подій у науковій діяльності Михайла Косача спростовуються даними його «Curriculum vitae» – біографії, написаної М.П. Косачем 30 листопада 1899 року і доданої до його дисертації (ІАЕ, ф. 402, од. зб. 844, с. 36, 36 зв.).

Ідеться про екзамен на звання викладача фізики, складений, за свідченням самого вченого, 1898 року¹³. 12 листопада 1899 року фізико-математичний факультет Юр'ївського університету допустив до захисту дисертаційне дослідження Михайла Косача «Отражение света в кристаллической одноосной среде» (ІАЕ, ф. 402, од. зб. 844, с. 35), надруковане навесні того ж року в «Учёных записках Юрьевского университета» (ІАЕ, ф. 402, од. зб. 844, с. 45–65).

1 грудня 1899 р. відбувся успішний публічний захист дисертації М.П. Косача¹⁴. Першим офіційним опонентом на захисті був українець Григорій Васильович Левицький¹⁵, професор

¹² Моклиця М. Модернізм як структура: Філософія. Психологія. Поетика. – Луцьк, 2002. – С. 81.

¹³ У розвідці Ю. Хорунжого та С. Ісакова «Серце, яке жаждало дії» дата іспиту М. Косача на звання викладача фізики: «навесні 1897 року» (с. 182).

¹⁴ У кн. «Дворянське гніздо Косачів» Івана Денисюка і Тамари Скрипки захист дисертації М. Косача датовано весною 1895 року (с. 50).

¹⁵ Григорій Васильович Левицький (1852–1917) – автор біографічного Лексикону Тартуського університету за 1802–1902 роки. Значення

астрономії, ректор Юр'ївського університету в 1903–1905 роках, основоположник російської сейсмології, директор університетської обсерваторії.

Про передчасну смерть Михайла Косача.

Рис небезпечного недбальства та зневаги іноді набирає невігластво журналіста, що дозволяє собі легковажно, одним розчерком пера «записати» Михайла Петровича Косача до самогубців. При тому й заголовок статті, пов'язаний з Лесею Українкою, в нашому сприйнятті знущальний: «Те, що не вмирає: Сучасні бачення життя і творчості видатної письменниці»¹⁶. А саме зі смертю Михайла Обачного пов'язані спогади Грицька Григоренка (дружини М.П. Косача Олександри Судовщикової), уривок яких надруковано ще 1999 року¹⁷.

«Життєрадісний геній...»¹⁸, – шукала О.Є. Судовщикова слова на означення найдорожчої людини. «Квітучий і прекрасний, як сонячний промінь», – пам'ятала його таким, коли в останній свій час 1903 року він будував дім, і «всю душу свою вкладав у кожну цеглину, вставав на світанку і працював до зорі...». Невеличкий маєток Оржицький (хутір Безбородьків) Пирятинського повіту на Полтавщині належав батькові

цього Лексикону виходить далеко за рамки довідкового видання. Див.: Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского Юрьевского, бывшего Дерптского, университета за 100 лет его существования / Под ред. Г.В. Левицкого. – Т. 1–2. – Юрьев, 1902–1903.

¹⁶ *Стрижак Аліна*. Те, що не вмирає: Сучасні бачення життя і творчості видатної письменниці // Україна молода. – 2003. – 2 серп. – С. 6.

¹⁷ Див.: *Мірошниченко Лариса*. Свята святих її душі: Із спогадів Олександри Судовщикової: Хаос // Україна. Наука і культура: Щорічник. – 1999. – Вип. 30. – С. 241–255. Див. публікацію повного тексту спогадів: Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія. – К., 2006. – С. 208–313.

¹⁸ Див. рукопис спогадів О.Є. Судовщикової (Грицька Григоренка) про М.П. Косача під назвою «Хаос»: МЛУ в Києві. – КН-3680, А-646.

Олександри Євгенівни. Серед буйного степу зводився будинок, до найтонших дрібничок вимріяний господарем. Сидячи вечорами на його фундаменті, М.П. Косач, приват-доцент Харківського університету, зображував словесно вітальню, кабінет, їдальню, спальні, великі вікна, ліхтарі, балкон із широкими дверима, колонами та дерев'яною балюстрадою, прикрашеною улюбленим меандровим орнаментом. Будинок виріс за те літо, тільки ще чорніли дірки замість вікон і дверей, пропускаючи блакить неба.

«...У п'ятницю приїду... Я хотів би наступного літа жити уже в новому домі...», – написав він в останньому листі на хутір з Харкова. У ту саму п'ятницю, за тиждень, 3 жовтня 1903 р., його не стало.

А 25 вересня, у четвер, Олександра Євгенівна одержала від чоловіка радісного, ніжного листа. Він писав з приводу десятиліття їхнього вінчання. Згадував свою наречену вересневого теплого дня («біле видіння у весільній кареті») і їхню прогулянку Києвом, коли вони «летіли, як на крилах». Він обіцяв приїхати в неділю (28 вересня), щоб потім уже разом з усіма (дружиною, тещею та дочкою) повернутися в Харків.

Але в неділю він не приїхав. У понеділок – знову лист, веселий, «повен планів і задоволення» з того, що дружина «знайшла покрівельника»; а от не приїхав тому, що вибирає дні тижня, більш-менш вільні від лекцій; просив надіслати коней до потяга в четвер. Ті декілька днів Михайло Петрович уже ходив зі страшною хворобою: дизентерією. Ще не знав діагнозу, не звертався до лікарів, перемагав її перші симптоми, ходив на лекції, до знайомих. У «Спогадах» Євгенії Косач висловлено припущення, що батько захворів після того, як побував на сільсько-господарській виставці, влаштованій тоді в Харкові: «[...] було тепло надворі [...] випив на виставці квасу й через кілька годин захворів на дизентерію...»¹⁹.

¹⁹ МЛУ в Києві. – КН-2735, А-482.

Під четвер серед ночі – телеграма: «Приїхати четвер не можу. Пишу...». А наступного дня посланцем із Харкова прийшло повідомлення про його хворобу. Коли Олександра Євгенівна зі своєю матір'ю Ганною Іванівною та дитиною прибула до Харкова, М.П. Косач уже перебував у лікарні – «за містом, цілком у полі, навпроти павільйонів, що залишилися від тієї самої виставки, простягся ряд червоних цегляних одноманітних громад – клінічних будівель». Знаючи тепер про заразність своєї хвороби, Михайло Петрович категорично відмовився лікуватися вдома, турбувався про безпеку близьких. І, звичайно, сподівався на швидке одужання. Лікарі запевнили Олександрю Євгенівну, що за 4 дні повернуть чоловіка здоровим (наголошуючи при цьому, що лікують «недюжинную личность»). Але всі їхні зусилля виявилися марними. Хвороба блискавично прогресувала. За ті останні п'ять днів у лікарні, втрачаючи сили, 34-річний брат Лесі Українки «пережив» своє життя; спомини спливали блискавичними картинами. Коли починав марити, виразно й розчулено кликав, шукав найдорожчих людей: «А де Орест? Я чую там його голос... Поклич його...», – просив він свою любу Шуру явити йому незабутнього друга Ореста Івановича Остроградського, що залишився на своїй роботі в Юр'ївському університеті.

«Що робить моя старша, підстарша, середня і молодша сестра?» – питав він у маренні дружину, і голос його був «дивовижно, до надзвичайності спокійний...»²⁰. А коли відходив, з усієї сили свого чистого голосу (хоч і по той бік свідомості) промовляв її ім'я.

...7 жовтня домовину з тілом спочилого урочисто везли екіпажем Алчевських на залізничний вокзал. Проводжали улюбленого викладача студенти, професори Харківського університету, друзі, знайомі, соратники покійного, а також майже у повному складі студенти ветеринарного Інституту. Один з них

²⁰ МЛУ в Києві. – КН-3680, А-646.

писав про це прощання: «[...] студенти весь час на віддалі 3 верстов несли останки свого вчителя на своїх плечах, а хор студентів-ветеринарів співав «Святий Боже»... Ця людина була кращим нашим другом, нашим добрим, прекрасним товаришем; він був втіленням кращих якостей любові, доброти і щирості...»²¹.

Про вигаданого поета і його псевдонім.

Ольга Косач-Кривинюк свідчила, що літературні псевдоніми для Михайла (Михайло Обачний) та Лесі (Леся Українка) підшукала мати, Олена Пчілка²². А от Ізидора Косач (Борисова) в листі до музею Лесі Українки в Києві від 29 грудня 1962 р. писала про те, що брат Михайло (Обачний) і сестра Ольга (Олеся Зірка) «самі собі обрали такі псевдоніми – і ніякої історії в родині вони не мали»²³.

Дослідники стверджували, що Михайло Косач «пробував свої сили і в поезії. В «Зорі» за 1892 рік надруковано його «Пісні» під псевдонімом Михайло Козак»²⁴. До речі, львівський журнал «Зоря» 1892 року двічі публікував «Пісні» Михайла Козака: «I. Не журись! За зимою – весна...» (№ 20, с. 386); «II. Засьпівали козаченьки...» (№ 24, с. 466). Автори вищезазначеної статті подають чималий список публікацій поезії «Не журись! За зимою – весна...», текст якої, до речі, передруковують і в своїй розвідці (с. 185).

Одначе, жодного свідчення про поетичну творчість Михайла Обачного не знаходимо. Зате дійшли епістолярні тексти, де констатується: Михайло Косач віршів не писав. Так, 25 лютого 1892 р., Олена Пчілка пише в листі до О. Огоновського про свого сина: «Михайло поетичним таланом зовсім не посідає – пише тільки прозою»²⁵.

²¹ ІЛ. – Ф. 43. – № 249.

²² Спогади про Леся Українку. – К., 1971. – С. 57.

²³ МЛУ в Києві. – КН-411, А-293.

²⁴ Хорунжий Ю., Ісаков С. Серце, яке жадало дії. – С. 178.

²⁵ Леся Українка: Документи і матеріали: 1871–1970. – К., 1971. – С. 86.

Цікаво, що саме в кінці цього року «Зоря» й опублікувала «Пісні» Михайла Козака. Якби вони належали синові, мати-письменниці, безперечно, не обминула б його вірші своєю увагою. До речі, й сестра Леся, розказуючи дядькові М.П. Драгоманову про поетичність «писання» брата-математика, уточнює: «[...] а віршів він, правда, не пише [...]» (10, 45).

З'ясуємо, що під таким же псевдонімом публікував свої твори Михайло Грушевський²⁶. Серед автографів його київського архіву зберігся чорновий рукопис поезії «І знов мене самотність огорнула...»²⁷ – саме того вірша, з яким Михайло Козак (Михайло Грушевський) надрукував ще одну поезію «Не журисть! За зимою – весна...» в антології «Акорди»²⁸.

Між іншим, у «Словнику українських псевдонімів та криптонімів» О. Дея Михайлові Обачному приписано ще один псевдонім із посиланням на публікації в дитячому журналі «Дзвінок»: Микось Колодяжинський²⁹. Ідеться про мініатюрні смішинки-приповістки для діток дошкільного віку, які подав одного разу («Дзвінок», 1891, Ч. 1) семирічний Микола Косач. Його незмінно звали в родині «Микосем», народився він, справді, в Колодяжному, і старший брат Михайло (йому тоді було 22 роки) не міг вигадати собі літературне ім'я, яке однозначно називало його маленького брата.

²⁶ Див.: *Дей О.І.* Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). – К., 1969. – С. 204.

²⁷ ЦДІА України у Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 260. – Арк. 61. Див. також: *Бурлака Г.* Художні джерела грушевськознавства: Передмова // *Грушевський М.* Із літературної спадщини / Упор. Г. Бурлака, А. Шацька. – Нью-Йорк; К., 2000. – С. 31.

²⁸ *Акорди: Антологія української лірики: Від смерти Шевченка / Уложив Іван Франко.* – У Львові, 1903. – С. 256–257.

²⁹ *Дей О.І.* Словник українських псевдонімів та криптонімів. – С. 205.

Переклад Михайла Обачного.

В родині Косачів літературна робота починалася з перекладів; Олена Пчілка вважала, що перекладання – найвірніший шлях до опанування рідної мови, осягання її глибини й самобутності. Показовим є її міркування про це в «Передньому словці» до публікації добірки перекладів чотирьох авторок (Лесі Українки, Олеси Зірки, Марусі Козачки та Олени Пчілки) в журналі «Зоря»: «Трудно зважити, що більше розвиває мову, чи самостійне писання, чи переклади; здається, однак, що переклади, бо пишучи самостійно, автор, при недостатчі якого слова, може обминути його, чи обернутись як інакче, – перекладач же мусить дошукувати власне такого-то слова, чи відповідного виразу, щоб було передано власне те, що хотів і як хотів сказати автор-первотворець»³⁰.

Отож, Михайло з Лесею почали перекладати дуже рано. Їхня особна книжка перекладів оповідань М.В. Гоголя з'явилася як закономірне продовження перекладів творів цього письменника, здійснених Оленою Пчілкою: «Весняної ночі» (Київ, 1880) та «Переклади з Н. Гоголя: Два розмаїтих зразки» (Київ, 1881). В останній книжці авторка подає розлогу передмову «Прислів'я», де трактує ці переклади не лише як пошанування співвітчизниками «щирих творів нашого велебного, високо-талановитого українця Гоголя»; вона наголошує ще й на тому, «що перекладання Гоголевих творів дає захід до складання нашої літературної мови»³¹. В передмові Олена Пчілка зауважувала, що згодом «мають уявитися в нашім перекладі всі оповідання «Хугірських вечериць» М. Гоголя». Мати мала намір здійснювати ці переклади силами своїх дітей. І хоч вона ретельно редагувала їхні перші спроби, немає сумніву, що перекладання М. Гоголя стало для них одним із суттєвих кроків до письменницької діяльності.

³⁰ Зоря. – 1895. – № 24. – С. 469.

³¹ Переклади з Н. Гоголя Олени Пчілки: Два розмаїтих зразки. – К., 1881. – С. 30.

5 квітня 1885 р. Михайло Павлик віддав рукопис перекладів з М.В. Гоголя Михайла Обачного і Лесі Українки до друкарні Товариства імені Шевченка, а на початку травня вже вийшла у Львові книжка: Вечерниці (Оповідання М. Гоголя). Переклад Михайла Обачного й Лесі Українки / Під редакцією Олени Пчілки. Заходом М. Ткаченка [М. Павлика]. У змісті значилися два оповідання: «Запропаща грамота» й «Зачароване місце». Всього надруковано було 1200 примірників (на кошти О.П. Косач)³². Ця книжка була третім випуском серії «Н.Г.В.» («Невеличкого гурту Волинського»)³³.

«Ото в «Вечерницях» его переклад з Гоголя», – так почала Олена Пчілка огляд літературного доробку свого сина Михайла в листі до О. Огоновського від 13 (25) лютого 1892 р. Так само в переліку праць дочки Лесі мати називає серед її «найперших» спроб переклад з Гоголя³⁴.

Беручи до уваги вищезазначене, необхідно наголосити, що приписування перекладу «Вечерниць» М. Гоголя лише одному автору – Лесі Українці – є необумовленим і безпідставним. 5-томне видання творів письменниці представило книжку «Вечерниць» як суцільний переклад Лесі Українки, зауваживши в примітках: «За переклад цей взялася Леся Українка на 13-ому році життя, виявивши знання як російської, так і української народної та літературної мови». І хоч упорядники видання й обмовились далі, що поетеса перекладала М. Гоголя «разом з старшим братом, Михайлом Косачем, за літературним псевдонімом Обачний»³⁵, але всю книжку подано в перекладах Лесі Українки.

³² Див.: *Возняк М.С.* Першодруки Лесі Українки // Наукові записки Львівського університету: Літ.-крит. збірник. – 1951. – Т. 19. – Вип. I. – С. 21.

³³ Див.: *Мороз М.О.* Літопис життя та творчості Лесі Українки. – К., 1992. – С. 525.

³⁴ Леся Українка: Документи і матеріали: 1871–1970. – К., 1971. – С. 86.

³⁵ Українка Леся. Твори: У 5 т. – К., 1954. – Т.4. – С. 477.

У 12-томному виданні спадщини письменниці серед її перекладів з російської мови також представлено весь текст видання «Вечерниць», а в примітках зовсім не йдеться про «співучасть» у перекладах Михайла Обачного. Його ім'я залишилося тут лише у назві першодруку цих перекладів³⁶.

Приписування перекладів усієї книжки одному авторові великою мірою спричинене відсутністю точних документальних свідчень про конкретний переклад кожного з авторів та суцільним редагуванням усіх текстів одним редактором Оленою Пчілкою.

Безумовно, переклад «Вечерниць» М. Гоголя належав двом авторам, як засвідчує назва книжки. Тоді – кому ж який переклад належав? У листуванні Лесі Українки натрапляємо на згадку письменниці, що значною мірою прояснює її конкретне авторство в перекладах «Вечерниць».

У листі до М. Павлика від 2 березня 1899 р. з Берліна поетеса передає прохання матері, яка тоді перебувала з дочкою, надіслати зі Львова певні видання, серед яких Леся Українка згадує й «Вечерниці». Ось як вона пише про них: «[...] щоб Ви були ласкаві прислати нам: 3 прим[ірники] моїх перекладів з Гейне; 3 [примірники. – Л.М.] наших перекладів з Гоголя («Пропаща грамота»); 1 прим[ірник] «Першого вінка»[...]» (11, 97). Як бачимо, згадка про «Вечерниці» (через 15 літ після виходу книжки) асоціюється в пам'яті письменниці саме з «Пропащою грамотою», а не з «Зачарованим місцем» (і, звичайно, ще й з тим, що переклади ці – не «мої», а «наші»). А після спостережень над мовою перекладу «Зачарованого місця» (наявність в ній **сталих висловів** Михайла Косача, рясно вживаних ним в епістолярних текстах) маємо підстави ствердити його авторство перекладу цього оповідання М.В. Гоголя у львівському виданні «Вечерниць».

³⁶ Українка Леся. Збір. творів: У 12 т. – К., 1976. – Т. 7. – С. 560–561.

Це дослідження, безумовно, передбачає, з появою нових даних, повернення до порушених проблем, до нових уточнень, доповнень чи й перегляду висловлених тверджень. Адже будь-яка робота, що має «пошуковий, розвідувальний характер»³⁷, як вважав М.Є. Сиваченко, означає нові запитання, спонукає до нових розшуків.

**Лариса Мирошниченко. Михаил Обачный (Косач):
правда документов и домыслы**

В результате комплексного изучения малоизвестных рукописных и печатных источников опровергаются безосновательные ошибочные данные относительно биографии и творчества украинского писателя, учёного, переводчика Михаила Обачного (псевдоним Михаила Косача).

Ключевые слова: письмо, биография, псевдоним, перевод.

³⁷ Сиваченко М. Студії над гуморесками Степана Руданського: Порівняльно-культурологічний аспект. – К., 1995. – С. 392.